

KÖNYVSZEMLE

VALLANAK A NEVEINK MÚLTRÓL ÉS JELENRŐL

Magyar névtani kutatások Szlovákiában
Névtani konferencia Nyitrán, 2005. június 2–4.
Szerkesztő: VÖRÖS FERENC
MNyTK. 225. Budapest–Nyitra, 2006. 192 lap

A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtani Tagozata 2005. évi második összejövetelét a szlovákiai Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékével közös rendezvényként Nyitrán és Kolonban (Koliňany) tartotta meg június 2–4-én. Programjaik helyszínül egyrészt azért választották a rendezők a közép-szlovákiai régiót, hogy a Kárpát-medencei magyar tudományos élet képviselői ily módon is együtt ünnepelhessék az őket fogadó kollégáikkal a nyitrai Konstantin Egyetemen folyó magyar nyelvű pedagógusképzés 45. évfordulóját. A helyszín választásával a rendezők másik célja az volt, hogy a szlovákiai magyar vonatkozású névtani kutatások megismer(tet)ésével újabb lendületet adjanak, a fiatal kutatókban kedvet ébresszenek a felvidéki magyarság személy- és helyneveinek a gyűjtéséhez, tudományos vizsgálatához, ezáltal múltjuk és jelenük mind teljesebb megismeréséhez.

A tanácskozáson elhangzott előadások írott, némileg átdolgozott változatait tartalmazza a fenti címmel megjelentetett kötet, melyben (az előszót, a megnyitót és az utószót leszámítva) tizenhat dolgozat sorakozik az előadások, illetőleg a tematika logikájának rendjében. Az egyes írások bemutatása előtt hangsúlyoznunk kell az őket szorosan összekötő közös vonásokat. Szerzőikre nem csupán a hasonló érdeklődés jellemző, hanem az is, hogy mindegyikük a Felvidéken élt/él (folyamatosan vagy ideiglenesen), ott dolgozott/dolgozik, kutatási témáik jórészt ahhoz a területhez, az ottani magyarsághoz kötődnek, szakmai és tudományos tevékenységükkel elkötelezetten szolgálják a magyar kultúra és tudomány ügyét. A rendezvény céljából és a szerzők érdeklődéséből következően minden dolgozat a szlovákiai magyarság nyelvvel, elsősorban tulajdonneveivel, valamint nyelv- és névhasználati kérdéseivel foglalkozik. Tartalmi hasonlóságait és különbségeiket tekintve négyféle kérdéskört érintenek: a szaktudományok, a tudományos képzés helyzetét, a helynevek és a személynevek kutatását, valamint az alkalmazott névtan lehetőségeit Szlovákiában.

Előszavában HAJDÚ MIHÁLY a Szlovákiában kisebbségbe szorult magyarság nyelv- és névkincsével foglalkozó konferencia és a megjelent kötet sokoldalú tudományos jelentőségét emelte ki. Biztatónak látja a gyors fejlődésnek indult szlovákiai magyar névkutatók jövőjét, a rokon tudományágak képviselőinek az összefogását és a fiatal generáció tagjainak, a névtan iránt érdeklődő, kutató egyetemistáknak a munkálkodását.

Megnyitójával LÁSZLÓ BÉLA, a nyitrai Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának dékánja valójában már az előadások első témaköréhez kapcsolódik: röviden áttekinti a (cseh)szlovákiai magyar nyelvű felsőoktatás küzdelmes történetét 1918-tól napjainkig.

A kötet első tanulmányát VÖRÖS FERENC írta (Negyvenöt éves a magyar nyelvű pedagógusképzés Nyitrán, 11–9). Ebben vázolja a 20. század eleji magyar nyelvű felvidéki felsőoktatás felszámolásának történetét, majd áttekinti a II. világháborút követően újrainduló magyar nyelvű pedagógusképzés időszakait. A nyitrai Konstantin Egyetem (és jogelődjein) folyó magyar nyelvű pedagógusképzés négy és fél évtizedes küzdelmeinek a részletezése után azt állapítja meg, hogy napjainkra az intézmény Szlovákia magyar nyelvű felsőoktatásának és több tudományágnak az egyik meghatározó központja lett.

Tudománytörténeti adalékokkal szolgált VÖRÖS OTTÓ a 20. század derekán a Felvidék s elsősorban Kolon nyelvjárásával, a szlovák–magyar kétnyelvűséggel, e nyelvek kölcsönhatásával foglalkozó Arany A. László munkásságáról és tragikus életéről (Arany Adalbert László emlékezete, 20–1).

KONCSOL LÁSZLÓ, a pozsonyi Kalligram Könyvkiadó munkatársa a Csallóközi Kis-könyvtár című sorozat névtani hasznosíthatóságát igazolja (Múlt és jelen, 22–6). Példák sorával bizonyítja, hogy az 1993-ban indított régiótörténeti könyvsorozat eddig megjelent 32 kötetének értekezései, feltáró munkái jelentős forrásai lehetnek a felvidéki magyar hely- és személynévek kutatóinak, e tulajdonnevek pedig további tudományágak, elsősorban a nagytáj településtörténetére vonatkozóan szolgálnak fogódzókat.

A helynevekkel foglalkozó dolgozatok sorában VÖRÖS FERENC teljességre törekvő tudománytörténeti áttekintésében (Helynévkutatás a Felvidéken, 27–61) felsorakoztatja és értékeli mindazokat a magyar vonatkozású helynévgyűjtéseket, -feldolgozásokat, amelyek a Trianon utáni időszakban 2005-ig a mai Szlovákia területéről készültek, akár kéziratot, akár nyomtatott formájúak; mellékként a kutatott településeket egyenként is számba veszi. Végső összegzése szerint a földrajzi neveink összegyűjtésében kevésbé, a névállományok kiadásában és szakmai feltárásában azonban jelentősebb a régió lemaradása a magyarországihoz képest, így mindenképpen sürgős feladatnak tekinti a felvidéki helynevek kutatásának a folytatását. A szlovákiai helynévkutatás történései mellett a szerző nyomon követi a felvidéki helynevek használatának változását, lehetőségeit, a hatalmi politika általi visszaszorítását, ellehetlenítését is.

VÖRÖS OTTÓ kutatás-módszertani tanulságokkal is járó dolgozatában (Regionalizmusok és archaizmusok szlovákiai magyar vízrajzi köznevekben, 62–70) bemutatja, hogyan lehet kérdőíves módszerrel gyűjteni és feltárni egy régió beszélőközösségének a vízrajzi közneveit, illetőleg ezek jelentésárnyalatait. A közölt koloni vízrajzi köznevek tárához nyújtott magyarázataiból különösen figyelemre méltók, elgondolkodtatók a *séd* jelentéséről, használatáról, földrajzi elterjedtségéről és lehetséges etimológiájáról kifejtett nézetei.

Egy nyelvszigetet alkotó tájegységen vizsgálódik N. CSÁSZI ILDIKÓ (Zoboralja földrajzi neveinek névélettana, 71–82), s az ide sorolható 15, magyarok által lakott település helyneveinek (elsősorban) a lexikális elemzését igyekszik elvégezni. Adatai segítségével ki tudja mutatni a magyar eredetű helynevek elsődlegességét, feltárja a nevekben megőrződött zoboralji tájszavakat, de a másodlagosan, a magyar nevek helyébe lépő szlovák nyelvi elemeket is. Végső következtetésében fő tendenciaként azt a folyamatot látta, hogy

ahogy a régi magyar eredetű névanyag fokozatosan háttérbe szorul, s a helyébe lépő új elemek már nem a magyar névkincset gyarapítják, hanem a szlovákokot.

A távolabbi és a közelmúlt magyar helyneveinek az elszlovákosítási folyamatairól, módjairól értekezik TÖRÖK TAMÁS is (Ipoly mente tulajdonneveinek szlovák változatai, 83–95): 13 dél-szlovákiai, döntően magyar nemzetiségűek által lakott település 18–20. századi térképein található helyneveinek az összevetésével tárja fel az elsődleges magyar nevek szlovákra váltásainak, fordításainak a módjait. Kategorizálásával kimutatja, hogy az újabb térképeken általánosan jelentkező (hivatalos) szlovák névanyagnak a döntő többsége az eredeti magyar névadási motivációt megőrizve, tükörfordítással jött létre, így az ott élő lakosság nyelvcserejét nem, csupán a hivatalos nyelv megváltozását bizonyítja.

A személynévi témakör első dolgozatában SÁNDOR ANNA Zoboralja (13 településének) 17. századi családneveit vizsgálja (Miről vallanak egy török adóösszeírás zoboralji nevei?, 96–109). Megállapítja névanyaga tipológiai, gyakorisági és földrajzi jellemzőit, majd ezek alapján következtet a névviselő lakosság összetételére és mobilitására. Névállományával egyértelműen tudja igazolni, hogy a vizsgált korszakban a leggyakoribb családnevek között ritka kivétellel csak magyar keletkezési módúak szerepelnek. Azok között is a legtöbb tagot számláló a keresztnévi, a helynévi és a foglalkozásnévi eredetűek csoportja: ilyenek a *Balla, Bence, Filep, Gál, Lőrinc, Márton, Szórád; Bodoki, Csákvári, Csekei, Gimes, Rábi; Ács, Csikós, Hajdú, Kovács, Mészáros, Molnár, Szabó, Varga* stb. Mindezek az ott és abban a korban élt lakosság etnikai hovatartozását is nagy valószínűséggel jelzik.

A (cseh)szlovákiai magyar személynévek másik csoportjának, a ragadványneveknek a 20–21. századi kutatását tekinti át BAUKO JÁNOS (Ragadványnév-kutatások Szlovákiában, 110–24). Külön-külön mutatja be a szlovák, valamint a magyar névtanosok gyűjtéseit és feldolgozásait, az utóbbin belül pedig részletesen kitér a névviselők életkora, nyelvi környezete által befolyásolt ragadványnévodás és -használat eltéréseire. A közeljövőre vonatkozóan a szlovákiai magyar személynévkutatás fontos feladatákként jelöli meg a magyarlakta területeken a ragadványnévkincs további gyűjtését és vizsgálatát.

A napjainkra erősen elszlovákosodott Nagyhind 18–19. századi nyelvjárástörténetének a megismeréséhez hívja segítségül a falu (mintegy 250 évnyi) családnévanyagát PRESINSZKY KÁROLY (A nagyhindi családnevek illabialitásáról, 125–33). A vizsgált időszakot négy korszakra osztja, ezeken belül bemutatja a nevek gyakoriságának a rendjét, változását. A közelmúltig a falu nyelvjárására markánsan jellemző hangtani vonást a névállomány alapján így látja: „A nagyhindi nevek illabialitása tehát kimutatható, de a későbbi korszakokban nem jelentkezik olyan markánsan, mint a nyelvjárásban, ill. az élő nyelvben” (132).

Az alkalmazott névkutatás témáihoz két dolgozat is kapcsolódik. Szerzőik, MENYHÁRT JÓZSEF (Beszélnek az utcanevek? A nyelvi tervezés névtani vonatkozásairól, 134–45) és VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ (Nyelvtervezés és névtervezés a Gramma Nyelvi Irodában, 146–53) szólnak a Szlovákiában, elsősorban a Gramma Nyelvi Irodában folyó magyar nyelvi tervezés gyakorlati névtani vonatkozásairól. Különösen jelentősnek tarthatjuk a szakembereknek azon igyekezetét, hogy javaslataikkal arra ösztönzik a magyarlakta települések önkormányzatait: az új utcákat az adott területek régi neveinek a felhasználásával nevezzék el, ezáltal is megmentve helységük történetének, népéletének, nyelvhasználatának egy-egy apró emlékét. A társadalmi gyakorlatban hasonlóan fontosak a másodikként

említett írásban érintett kérdések: a helynevek egységes kodifikációja, bizonyos intézmény- és terméknevek magyaros szerkezetű megalkotása.

A kötet utolsó részében három nyitrai egyetemi hallgató: PETRES SÁNDOR (Hetényi családnevek, 155–60), TURCSÁNYI GABRIELLA (Gömöri barlangnevek, 161–70) és LIGÁRT KRISZTINA (Magyar–szlovák–cseh családnevek összehasonlító vizsgálata, 171–8) tudományos igényű dolgozata sorakozik, bizonyítva azt, hogy a legfiatalabb kutatói korosztály tagjai is fokozottan érdeklődnek a felvidéki magyarság személy- és helynevei, azok eredete, keletkezése, változása, megőrzése stb. iránt. A harmadikként említett szerző írásával igazolja, mennyire időszerű és a többnemzetiségű, többnyelvű Szlovákiában kikerülhetetlen a családnévkutatásban a nyelvek areális kapcsolatainak, azok egymásra hatásának a számításba vétele.

Nem illeszkedik szervesen a kötet tematikájához az a BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES által írásban leadott hozzászólás (A besztercebányai „Felvidék” páholy, 180–5), amely ugyan névlistát tartalmaz, de inkább helytörténeti munkába való.

A kiadványt a hivatkozott szerzők névmutatója zárja.

A szerzők egymás írásainak alaposabb áttanulmányozásával elkerülhették volna a felesleges ismétléseket (pl. a 137–8. és 146–8. oldalakon), fokozottabb önellenőrzéssel pedig a helyesírási és a sajtóhibákat is. A dolgozatok áttanulmányozása után az ismertető összefoglalóan azzal a megjegyzéssel ajánlhatja a szaktudomány képviselőinek a figyelmébe a kiadványt, hogy a nyitrai konferencia szervezői, a kötet szerkesztője és kiadója általa valóban be tudják mutatni a Felvidéken folyó sokirányú névtani kutatásokat, sőt, az ott élő magyarság sajátos, kisebbségi helyzetével összefüggő névtani témaköröket is.

BÍRÓ FERENC

RÁBAKÖZI SZEMÉLYNEVEK A 18–19. SZÁZADBÓL

VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA: Történeti személynevek a Rábaközéből (1690–1895). VH – Famulus Bt., Győr, 2006. 255 lap

VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA: 18–19. századi személynevek a Rábaközéből. Adattár. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 227. Budapest. 2007. 290 lap

Varga Józsefné hosszú ideje gyűjti és kutatja a Rábaköz településeinek személyneveit. Kitartó munkájának eredményeként sikeresen védte meg PhD-dolgozatát (vö. Névtani Értesítő 2005. 27: 301–3), amely kisebb átalakításokkal 2006-ban könyv formájában kerülhetett az érdeklődők kezébe. Ezáltal ismét egy „fehér folt” színesedett ki a magyar nyelvterület képzeletbeli onomasztikai térképén.

A dolgozat módszertani szempontból a kistérségi monográfiák hagyományait folytatja. Az adatok gyűjtésekor és feldolgozásakor a bevezetőben felsorolt – joggal mintának tekintett – monográfiák módszerét követi. Forrásai a 18–19. századi névanyagot tartalmazó egyházi anyakönyvek és népesség-összeírások (köztük egy 18. századi cigányösszeírás), amelyek segítségével 26 település névanyagát gyűjtötte össze és rendszerezte. A szerző kutatás-módszertani felkészültségét bizonyítja, hogy nemcsak a területre általánosságban

jellemző adatokat és tendenciákat mutatja be, hanem egy-egy településnek a többitől markánsan eltérő jellegzetességeire is felhívja a figyelmet.

A könyv vázát a személynevek szokásos csoportjainak megfelelően négy nagy fejezet alkotja: Családnevek, Ragadványnevek, Keresztnevek, Becenevek. A legterjedelmesebb rész a családnevek elemzése, hiszen a családnevek száma igen magas, és a családnevek élete is igen változatos a vizsgált két évszázadban. Ezt követik a keresztnevek, majd a források természetéből fakadóan jóval kisebb terjedelemben a ragadványnevek és a becenevek.

A családnevek megterheltségét és gyakoriságát nemcsak az egyes periódusokban írja le, hanem összehasonlítja a 18. és a 19. századra jellemző adatokat. Ezzel fontos megfigyeléseket kínál a településtörténet és a művelődéstörténet számára a népesség összetételéről és mozgásáról. A névállomány növekedésének üteme jól tükrözi a társadalmi változásokat, a betelepítések mértékét, de megmutatja a „konszolidáció” időszakát is, az 1850-es éveket, amikor a családnevek növekvő megterhelése a korábban meglévő névformát viselő családok számának megemelkedését jelzi. A családnevek nyelvi eredetének vizsgálata ugyancsak sok adalékkal szolgálhat a társadalmi folyamatok számára a migrációs folyamatok megfigyeléséhez. Hangsúlyozza például, hogy a nagy számú német eredetű név több hullámban került be a terület névállományába, mindig más társadalmi csoportot, illetve réteget jelölve (osztrák-bajor népesség, polgári német réteg, zsidó lakosság). A családnevek nyelvi formájának leírása mellett érdekes névélettani megfigyeléseket tesz a szerző a családnevek megszilárdulásának folyamatáról, amelyet a nevek helyesírásával és nyelvjárási jellegzetességeivel foglalkozó fejezet egészít ki.

A ragadványnevek elemzése értelemszerűen csupán az anyakönyvekbe bejegyzett megkülönböztető nevekre vonatkozik. A többszemponú vizsgálatot (jelentés és forma, illetőleg szerkezet) néhány falu ragadványnévanyagának leírása és összehasonlítása egészíti ki. Külön érdekességet jelentenek a névélettani megfigyelések, például Osliban a keresztnevadástartást erősen befolyásoló plébános személye vagy Gartán a szűkös belterület meghatározó szerepe.

A keresztnevek vizsgálata a hagyományos mennyiségi és gyakorisági szempontok alapján történik. A szerző jó érzékkel hasonlítja össze eredményeit az ország más tájegységeiről publikált adatokkal, ezáltal is megerősítve a felső-rábaközi sajátosságokat. Bemutatja, hogy – ugyanúgy, mint az ország más területein – a keresztnevállomány a 19. század közepétől válik sokkal színesebbé és gazdagabbá. A többelemű keresztnevek elemzése ismét a név és a társadalom szoros kapcsolatához kínál adalékokat, részben a nevek számának és a szülők társadalmi hovatartozásának párhuzamba állításával, részben pedig az anyakönyvi bejegyzésekből feltárt „sorselemzésekkel” (pl. hat gyermek egy családban, talált gyermek stb.). A keresztnevhasználat felekezetenkénti megoszlását vizsgálva a szerző az egyes nevek gyakoriságában talál jelentős különbségeket. Megállapítja, hogy az evangélikusok körében népszerűbbek az ószövetségi nevek, a katolikusok között pedig a martirologiumi nevek. Ez a tétel elsősorban a női nevekre vonatkozik, a férfinevek között nem rajzolódik ki ilyen markáns különbség. Önálló alfejezet elemzi az izraelita felekezet neveit. A szerző arra a megállapításra jut, hogy igen gazdag a névanyag, sok a nem hivatalos névforma, és különösen a férfinevekben az idők során egyre erőteljesebb asszimilációs törekvések tapasztalhatók. Végül összehasonlítja egyetlen település, Beled község három felekezetének keresztneveit.

A becézőnevek bemutatásakor a szerző hangsúlyozza, hogy a vizsgált források inkább a női neveket közölték becéző formában, így a dolgozat megállapításai elsősorban ezekre igazak. Közöttük is főleg a gyakori keresztnemeknek van több becéző formájuk. A felső-rábaközi adatok elemzése azt az általános tételt igazolja, hogy a becézés alaki eszközei a vizsgált két évszázadban folyamatosan átalakultak, bizonyos formák idővel háttérbe szorultak, mások divatosabbá váltak.

VARGA JÓZSEFNÉ munkája átfogó képet nyújt a Rábaköz 18–19. századi személyneveiről. Nemcsak bemutatja ennek a térségnek a történeti névanyagát, nemcsak leírja a felső-rábaközi személynévrendszer összefüggéseit, hanem adatait és következtetéseit folyamatosan összeveti az ország más kistérségeinek jellemzőivel. Rendszerezése általánosságban is megerősíti a személynevek egyes típusai között meglévő szoros kapcsolatot, ugyanakkor hangsúlyozza a térhez és időhöz kötött sajátosságokat.

Alig egy évvel a fent bemutatott kötet megjelenése után az olvasó önálló kiadványként veheti kézbe a hozzá tartozó adattárat. A 26 falu mintegy 200 éves névkincsét bemutató kiadvány az adatok több szempontú csoportosítását tartalmazza. A monográfiában elemzett személynevek közül a ragadvány- és becenevek viszonylag gyér előfordulásuk miatt nem kerültek be az adattárba.

A családnevek feltárása a történelmi események és a rendelkezésre álló források összehangolásával hat időbeli csomópontban történik részben a nevek mennyisége, részben nyelvi eredete alapján. A keresztnemeket hét korszakba sorolva rendezte el a szerző először a gyakoriság alapján, majd a felekezetek szerint. A két kötet párhuzamos olvasása megerősíti az értekező rész megállapításait, és az értő olvasó számára újabb szempontok szerinti elemzés lehetőségét kínálja.

FERCSIK ERZSÉBET

**SCHEIRICH LÁSZLÓ: A MI MAGAS-TÁTRÁNK
A MAGAS-TÁTRA TÖRTÉNELME
Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2004. 316 lap**

A magyar névtudományban a hegynevek kutatása a többi helynévtípushoz képest a háttérbe szorult. A témával bővebben és szakszerűen elsősorban KISS LAJOS foglalkozott, aki „A hegyek és hegységek nevei” című akadémiai székfoglalóját (2001) is ennek a témakörnek szentelte.

SCHEIRICH LÁSZLÓ célja megismertetni az olvasót a Magas-Tátra (Szlovákia területén lévő) történelmi eseményeivel, földrajzi neveinek kialakulásával. Tekintettel a könyv terjedelmére (316 lap) elsősorban a magyar helynevekkel foglalkozik, de mindenütt feltünteti a szlovák névmegfelelőt, és sok helyen a németet, illetve a lengyelt is. A helyneveket térképeken lokalizálja, s a tárgyalt toponimák magyar–szlovák, szlovák–magyar jegyzéke a mellékletben található (273–312). A művet gazdag képanyag teszi szemléletesebbé.

A könyv írója az egyes fontosabb völgyek, gerincek, csúcsok tárgyalását a Tátra nyugati részén kezdi, és fokozatosan halad kelet felé. Az egyes fejezetek szerkezete hasonló. A hegyrészek leírását az alattuk lévő települések történetével indítja, majd ismerteti az itt

található földrajzi objektumokat (tó, forrás, patak, vízesés, szikla, barlang, erdő, rét, út, ház stb.), az egyes nevek létrejöttének motivációját, a lokalizációs ponthoz kötődő különböző (magyar, illetve más nyelvű) névváltozatokat, a névadókat, az első ismert látogatókat, a hegyrészekkel foglalkozó kutatókat, a turistaegyesületek tevékenységét, a meg nem valósított tervek és névjavaslatokat, a tragikus eseményeket és a szájhagyomány útján terjedő hiedelmeket.

A szerző nagy hangsúlyt fektet az egyes helynevek eredetének feltárására. Több száz tulajdonnév keletkezésének névadási indítékát adja meg. A helynevek rengeteg hely- és művelődéstörténeti információt rejtenek magukban, különböző tudományágak (történelem, földrajz, néprajz stb.) számára szolgálnak adalékokkal. Egyes helynevek keletkezéstörténete ismeretlen, illetve több motiváció is számításba jöhet; magának a Tátra elnevezésnek az etimológiája sincs a mai napig véglegesen tisztázva. A következőkben lásunk néhány ismert névadási indítékot példákkal szemléltetve! A Magas-Tátra csúcsai gyakran arról a településről kapták a nevüket, amelynek a birtokába tartoztak: *Batizfalvi-csúcs*, *Csorbai-csúcs*, *Gerlachfalvi-csúcs*, *Felkai-csúcs*, *Késmárki-csúcs*, *Lomnici-csúcs*, *Menguszfalvi-csúcs*. Egyes névtelen hegycsúcsok az első megmászőik nevét vették fel: *Déchy-csúcs*, *Englisch-csúcs*, *Grósz-kuloár*, *Komarnicki-pillér*, *Simon-torony*. Nemcsak férfiakról, hanem nőkről is neveztek el hegyrészeket. Erről tanúskodnak az *Erzsike-torony*, *Etelka-torony*, *Katalin-csúcs*, *Márta-csúcs* nevek. A hegyrész alakjára utalnak a következők: *Bástya-gerinc*, *Hegyes-torony*, *Szív-völgy*, *Székényes*, *Szűk-barlang*. Állatnevek is szolgáltathattak a névadás motívumaként: *Halas-tó*, *Kacsa-völgy*, *Macska-katlan*, *Mormota-völgy*, *Pók-völgy*, *Zerge-tavak*. A diákok hegyi túráját örökíti meg a *Diák-forrás*, *Egyetemi-csúcs* név. A mesevilágból ismert szereplők is megjelennek a névanyagban: *Hüvelyk Matyi*, *Sárkány-fal*. Különböző népek más-más motiváció alapján adhattak nevet ugyanannak a hegycsúcsnak: *Déchy-csúcs* (*Dračí štít* 'Sárkány-csúcs'), *Déry-csúcs* (*Spišský štít* 'Szepesi-csúcs'), *Fecske-torony* (*Pyšný štít* 'Büszke-csúcs'). A szerző által tárgyalt nevek között vannak pozitív (*Gyöngy-vízesés*, *Idillikus-patak*, *Virágoskert-torony*), illetve negatív (*Ördög-hát*, *Pokol-torony*, *Sátán-csorba*) asszociációt keltők.

Egy lokalizációs pontnak több megnevezése is lehetett a múltban. Példaként említhetjük, hogy a *Lomnici-csúcs*-ot (az egyéb megnevezések mellett) a 17. században *Vater*-nak 'Apa', *Grossvater*-nak 'Nagyapa' nevezték, a 18. században *Königsberg* 'Királyi hegy' néven is előfordul, s a régi lengyel irodalomban mint *Kórlowa Tatr* 'a Tátra királynője' szerepel. Érdekes adatokat találhatunk a könyvben a hivatalos helynévváltoztatással kapcsolatban is: pl. az egész történelmi Magyarország legmagasabb hegycsúcsának, a *Gerlachfalvi-csúcs*-nak a nevét a millennium évében, 1896-ban *Ferenc József-csúcs*-ra változtatták, majd 1948-tól *Sztálin-csúcs* volt a neve, 1956-ban pedig hivatalosan visszakapta régi nevét. A szerző a nevek történeti forrásokban való előfordulását, változását, a névadás módját és idejét faktografikus pontossággal írja le. Számos olyan névjavaslatot is közöl, amelyet nem fogadtak el, illetve amelyek nem terjedtek el: pl. 1902-ben Késmárk városa a határában lévő egyik csúcsot *Kossuth Lajos-csúcs*-nak nevezte el, de a név általánosan nem terjedt el a hegymászók és a turisták között. Néhány helynév félreértés révén keletkezett: pl. a gorál *Ceska dolina* (= Nehéz-völgy 'nehezen megközelíthető völgy') elnevezést Sydow porosz utazó 1830-ban megjelent művében *Böhmisches Tal*-nak 'Cseh-völgy' fordította. A nevet más szerzők is átvették, és végül általánosan elterjedt az új (*Cseh-völgy*) elnevezés.

A kötetből sok, az adott területhez és kutatásához kapcsolódó érdekességet tudhatunk meg. Példaként említjük, hogy a szájhagyomány szerint Mátyás király is szívesen tartózkodott a Tátrában, s miután megmászta a *Nagyszalóki-csúcs*-ot, az ő tiszteletére nevezték el az ormot *Király-orr*-nak. De megtudhatjuk azt is, hogy a *Békás-tó* elnevezés az aranyásóktól származik, akik azt hitték, hogy a tavakban varangyos békák élnek, és gyomrukban aranyszemcsék vannak.

SCHEIRICH LÁSZLÓT joggal sorolhatjuk a jeles Táttra-kutatók közé. A témában való jártasságát bizonyítja a szakirodalomból, történeti, (elsősorban magyar, német és szlovák nyelvű) levéltári forrásokból származó hivatkozások nagy száma. A tátrai irodalom a szerzőnek köszönhetően értékes művel gazdagodott, s a mű a névtudomány számára is fontos adalékokkal szolgál.

BAUKO JÁNOS

G. PAPP KATALIN: GYŐR UTCANEVEI **Hazánk Könyvkiadó, Győr, 2006. 219 lap**

A könyv szerzője nem először fordul tudományos érdeklődéssel Győr város névtani múltja felé. A Magyar Névtani Dolgozatok egyik füzeteként megjelent azonos című munkája, valamint az utcanevek változásait bemutató 1997-es tanulmánya mintegy újj-gyakorlatnak is tekinthető ehhez a nagy ívű vállalkozáshoz. G. PAPP KATALIN Győr város polgárainak ajánlotta könyvét, s minden bizonnyal sokat forgatott, népszerű olvasmánya lesz ez a győrieknek. Kutatásának eredményei azonban az onomasztika talán kissé elhanyagoltabb területének, a belterületi helyneveknek a nyelvészeti szakirodalmát is gazdagítják.

A könyv szerkezete egyszerű, felépítése világos. Az anyaggyűjtés tapasztalatainak és a feldolgozás módjának közreadását egy rövid történeti áttekintés követi, amely az első győri közterületi nevek előfordulásától 2002-vel bezárólag kíséri figyelemmel a változásokat, néhány nagyobb csomópont köré csoportosítva a névanyagot. A szerző szűkszavú, de lényegre törő helytörténeti és történelmi-politikai háttér-információkkal segíti a névtípusok kialakításának megértését. Az elnevezések elő- és utótagjainak változásaiban megnyilvánuló számszerűségi tendenciák a különféle grafikus ábrázolások folytán még nyilvánvalóbbá válnak. A fejezetet rövid irodalomjegyzék zárja.

A könyv legterjedelmesebb része a 120 oldalas Adattár. A száraz szakmai kifejezés mögött a város régi és közeli múltjáról, jelenéről szóló ismeretek kincsestára rejtőzik. Már a fejezet bevezetőjében feltüntetett forrásjegyzék is adatgazdag oldalakat ígér, a könnyen kezelhetőséget pedig logikusan felépített és jól tipografált szócikkek biztosítják. Levéltári, könyvtári dokumentumok, modern statisztikai kiadványok bőséges szöveg- és térképadatai szolgálnak elsődleges forrásul, az értelmezésben, összehasonlításban, kiegészítésben pedig szótárak, szakkönyvek, cikkek segítik a szerzőt. Ábécérendben sorjáznak elénk – pontosan lokalizálva – Győr jelenlegi közterületi nevei; először mai alakjukban, majd rövid történeti kitekintésben megismerkedhetünk múltbeli formájukkal is. Sok érdekességet olvashatunk a város történetében szerepet játszó személyekről, illetve országos

nagyjainknak Győr városához fűződő kapcsolatáról. A tágabb összefüggések, folyamatok érzékeltetésével történeti kontextusba ágyazódik egy patinás város helynévtörténeti múltja és jelenkora. A források korrekt feltüntetése, a fejezetet lezáró jegyzetapparátus és irodalomjegyzék a filológiai pontosság, szakmai igényesség fokmérője. Az izgalmas kalandozásokra csábító kötetet újabb „olvasóbarát” fejezet egészíti ki: a Mutató.

Ez a kincsesbánya azonban még jócskán kiaknázatlan. Meg-megcsillan egy-egy archaizmus, ilyen például az *Iszkápa köz* előtagjául szolgáló, a köznyelvben *eszkábál* változatban ismert szóalak, vagy ennek magyarázatában a *burcellás* tájszó (a *Burcellás köz* is innen kapta a nevét). Megtudhatjuk, hogy a város gabonakereskedelmének virágzása idején a vízi fuvarosok lapos fenekű, fedélzet nélküli hajókon, ún. *burcellá*-kon szállították áruikat. Ezeket a dereglyéket a szegkovácsok „eszkábálták”, akik a mai *Iszkápa köz*-ben laktak. Jó lenne tudni azt is, hogy mi lehet a *Gurdony*, *Esztergető*, *Pándzsa*, *Gyirmó*, *Pinkóca* előtagok jelentése, miről nevezték el a *Lesvár utcá*-t. Időnként belefeledkezünk a névhangulatba, ízlelgetjük a *Gyöngy*, *Gyöngyszem*, *Gyöngyvessző*, *Gyöngyvirág*, *Hajnal*, *Hajnalcsillag* utcanevet kissé édeskés, a *Függvény*, *Katód*, *Oxigényári* előtagok reszelős, túlságosan prózai hangulatát. Az *Aranyos utca* nevének olvastán, ha nagy költőnk meg nem állítaná, sokféle irányba indulhatna el motivációt kereső fantáziánk. Ebben a városban sem ritka a névbokrosítás (*Barka sor – Barka köz*, *Dankó Pista tér – Cinka Panna utca*); ez a téma is megérne egy kitekintést.

A sok izgalmas nyelvi adat, a korrekt közlésmód, a számtalan helyismereti-történeti érdekesség, a közérthető, olvasmányos forma, a mellékletek között szereplő régi térkép- és kéziratismásolatok mind-mind arra biztatják a névtan iránt érdeklődőket és Győr szerepléseit, hogy sűrűn lapozgassuk e jeles kiadványt.

ERDÉLYI ERZSÉBET

**KI VOLT SHERLOCK HOLMES?
TANULMÁNYOK A NEVEK SZEMANTIKÁJÁRÓL
Szerkesztette: SZABÓ ERZSÉBET – VECSEY ZOLTÁN
Kleblsberg Kuno Egyetemi Kiadó, Szeged, 2005. 216 lap**

Ha a fenti kérdésre nem is ebből a könyvből kapunk választ, azért minden névtanos számára hasznos és gondolatébresztő olvasmány lehet e tanulmánykötet. A Szegedi Tudományegyetem Germanisztikai Intézete és Irodalomtudományi Doktori Iskolája által támogatott, ízléses külsejű kiadvány a „Studia poetica” című sorozatban jelent meg 2005-ben. Habár azóta több mint egy év telt el, a névtanosok közül valószínűleg kevesen találkoztak vele, mivel a tanulmányokat összefogó elméleti kerete meglehetősen távol áll a hagyományos névtantól. Mégis érdemes vele megismerkednünk, hiszen a tanulmányok szerzői olyan névelméleti kérdésekkel foglalkoznak, amelyek a névtanosok előtt sem ismeretlenek.

A zseniális nyomozó alakja, pontosabban neve a könyv szinte minden írásában felbukkan. Úgy tűnik, a probléma kapcsán Holmes olyan „ikonná” vált, mint a szintelen zöld eszmék a generatívoknál vagy a Bill által Joyce-nak küldött rozsmár a kognitívoknál,

ezért remek ötlet volt a szerkesztőktől, hogy e jelképet beemelték a címbe (és a borítóra). A fent említett probléma a „fikcionális (vagy másképp) üres nevek” kérdésköre, ez fogja össze tematikailag a kötetben szereplő tanulmányokat.

A névelméletben igen korán felmerült a tulajdonnevek jelentésének kérdése. Elég, ha Platón Kratüloszára utalunk, amely szerint a tulajdonneveknek hajdan közszói jelentésük volt, amely azonban később elhomályosult. Hagyományosan két vélemény áll egymással szemben: az egyik szerint a neveknek nincs jelentésük (e gondolat magyar képviselője volt például GOMBOCZ ZOLTÁN), a másik szerint viszont van. A kérdés az, hogy mi ez, miből áll ez a jelentés, hiszen az nyilvánvaló, hogy különbözik a közsavak jelentésétől. Itt megint eltérő álláspontok ismeretesek. Az egyik szerint (pl. CHRISTOPHERSEN, KNEALE) a név jelentése maga a denotátum, vagyis a *Sherlock Holmes* név jelentése maga a pipázó, kockás sapkás detektív. E vélemény cáfolatára szokás felhozni azt az érvet, hogy a denotátummal nem rendelkező neveknek (pl. *Héraklész*, *Sherlock Holmes*, *Völgyzugoly*) is van denotatív jelentésük (pl. STRAWSON, J. SOLTÉSZ). E vitákban a fenti, a kötetben „fikcionális vagy üres nevek”-nek nevezett csoport tehát csak mellékszereplőként, a bizonyítás egyik eszközeként van jelen, a szegediek által összegyűjtött tanulmányok azonban e neveket avatják főszereplőkké. (E kérdés egyébként, mint BEN CAPLAN később bemutatandó írásából megtudjuk, már PARMENIDÉSZ is foglalkoztatta [i. e. 5. sz.], az „üres kifejezés” elnevezés azonban FREGÉTől származik.)

A kötetben három kivétellel külföldi szerzők tanulmányai kaptak helyet. Bár ezeket végigolvasva nyilvánvalóvá válik, hogy mi kapcsolja őket össze, mégsem lett volna haszontalan egy bevezető tanulmány vagy legalább egy rövid előszó a vizsgált kérdésekről, irányzatokról, s hogy miért éppen ezeket az írásokat adták közre a szerkesztők. Persze ez elsősorban a logikában, filozófiában kevésbé járatos, ám érdeklődő olvasók, nyelvészek számára lett volna hasznos, még ha a szerkesztők vélhetőleg inkább a szűkebb szakmának szánták is kötetüket. Mielőtt belefognánk a részletesebb áttekintésbe, a félreértések elkerülése érdekében meg kell jegyeznünk, hogy a *név* terminust a névtan szóhasználatától eltérően e tanulmányokban nem csupán a tulajdonnevekre, hanem általában a főnevekre, a dolgok neveire alkalmazzák, ezért a kötetben több nem tulajdonnévvel foglalkozó írás is megtalálható.

Az első tanulmány, CSATÁR PÉTER, KERTÉSZ ANDRÁS és RÁKOSI CSILLA munkája (Nevek a tudományban: Az elméleti terminusok problémájának tündöklése és bukása; 7–72) is ilyen: a tudományos elméletekben használt nevekkel, vagyis elméleti terminusokkal foglalkozik (pl. *faj*, *atom*). A realista elképzelés szerint ezek közvetlenül nem megfigyelhető, de létező objektumokat jelölnek, az instrumentalista felfogás szerint viszont csak szimbolikus funkciójuk van, a megértést segítik, denotátumuk azonban nincs. A szerzők e kérdéskör vizsgálatának a történetét mutatják be, összevetve egymással a megoldásra tett különböző kísérleteket.

FRANCOIS RECANATI (Hogyan beszéljünk a fikcióról; 73–89) a fikcionális állítások működését vizsgálja (pl.: *A gyerekek azt hiszik, a Mikulás csak akkor jön, ha már mindenki alszik.*). Az ilyen típusú mondatokban egy denotátummal nem rendelkező névről állítunk valamit, vagyis színlelt állításokkal beszélhetünk a fikció keretén belül (a példamondat esetében tehát úgy teszünk, mintha a Mikulás létezne, és e színlelés összefüggésén belül a fenti hitet tulajdonítjuk a gyerekeknek). A szerző különböző, ezzel foglalkozó nézeteket vet össze, többek között WALTON elgondolását a „meinongi színlelés”-ről (e szerint úgy teszünk, mintha a valóságos világon kívül, egy imaginárius dimenzióban a

Mikulás valóban létezne; mivel pedig létezik, referálni is tudunk rá). A nem elsősorban erre a kérdésre koncentráló, de a megoldására alkalmazható felfogások közül LAKOFF és JOHNSON metaforaelméletét emeli ki, hiszen TALMY szerint a metafora kognitív színlelés.

BARBARA ABBOTT tanulmánya a tulajdonnevek jelentésének fent említett általános kérdéséhez szól hozzá (A határozottság és a tulajdonnevek: rossz hírek a leíráselmélet számára; 91–106), GEURTS 1997-es tanulmányát véve alapul. GEURTS szerint a tulajdonnév jelentése maga a denotátum. Munkájában tíz olyan nyelvi jellemzőt mutat be a tulajdonnevek felidéző elméletének alátámasztására, amelyek közösek a tulajdonnevekben és a határozott leírásokban (nála a határozott leírás és a határozott NP egymás szinonimái, holott a határozott leírást többnyire csak a határozott NP-k egyik fajtájának tekintik a névmások, tulajdonnevek, rámutató szerkezetek stb. mellett). ABBOTT célja annak bizonyítása, hogy e jellemzők nem támasztják alá GEURTS elméletét, mivel néhány esetben a kiemelt jellemzők nem is közösek, máskor pedig a hasonlóságok GEURTS elemzésétől független tulajdonságokkal magyarázhatók. Ilyen például a tulajdonnevekhez kapcsolódó határozott névelő kérdése, amely, bár ABBOTT elsősorban a németre és az angolra hivatkozik, a magyarban is problémás, hiszen vannak olyan tulajdonnevek, amelyek előtt állhat határozott névelő, és vannak, amelyek előtt nem: a határozott névelő tehát nem magyarázat a szerkezet határozottságára (nem is beszélve azokról a nyelvekről, amelyekben nincs névelő).

A kötetben szereplő tanulmányok közül a következő két írás használja a fent említett „üres név” terminust. Időben MAGDA REIMERé a korábbi, ezért ez került előbbre (Az üres nevek problémája; 107–35). Mivel azonban BEN CAPLAN (Üres nevek; 135–45) számos olyan fogalmat megmagyaráz, amelyet REIMER ismertként kezel, talán érdekesebb lett volna az időrend ellenére felcserélni e két tanulmányt. Persze CAPLAN nyilvánvalóan a REIMER által fölvetett kérdéseket gondolta tovább, de a tanulmányok közötti erős kapcsolat miatt nem lett volna zavaró e csere. Így ugyanis a millianizmusban járatos olvasóknak a második tanulmány egyes részei fölösleges ismétlésnek és bőbeszédűségnek tűnhetnek, a kevésbé járatosak pedig aha-élményben részesülnek, utóbb világosodva meg annak háttéréről, amit korábban olvastak. Mindkét tanulmány a millianizmus azon felfogásából indul ki, hogy a mondatok proposíciókat fejeznek ki. Ezek absztrakt tárgyak, az igazságértékek elsődleges hordozói, valamint a hit és az állítás attitűdjének tárgyai. Az üres neveknek azonban nincs viselőjük, ezért nem referálnak semmire, emiatt az őket tartalmazó mondatok (pl. *Sparkie* [Keanu Reeves feltételezett, tulajdonnévvel rendelkező öngyújtója] *nem létezik.*) semmilyen proposíciót nem fejeznek ki. Mivel egy mondat e felfogás szerint csak akkor jelent valamit, ha kifejez egy proposíciót, e mondatoknak nincsen jelentésük, ugyanakkor nem tűnnek jelentés nélkülieknek. Ráadásul egy mondat igazságértéke megegyezik az általa kifejezett proposícióéval, vagyis e mondatoknak igazságértékük sincs, holott igaznak tűnnek. E gondolatmenet végpontja, hogy csak az képes őszintén kimondani egy mondatot, aki igaznak véli a mondat proposícióját. E mondatokat tehát senki nem tudná őszintén kimondani, mégis úgy tűnik, lehetséges ilyesmi. A két tanulmány e problémák megoldására tett kísérleteket, javaslatokat tekint át; REIMER inkább szerzők, CAPLAN pedig irányzatok szerint.

SZABÓ ERZSÉBET tanulmánya (A fikcionális tulajdonnevek mint kettős szemantikai profilú kifejezések; 147–62) KRIPKE 1963-as és 1980-as elméletéből indul ki. A korábbi szerint a fikcionális entitások nem léteznek, de a világ valamely tényellentétes, lehetséges állapotában létezhetnének. 1980-ban azonban KRIPKE rájött, hogy ebben ellentmondás van,

ugyanis a tényellentétes dimenzióban lévő entitások feltételezik az aktuális entitások létét. SZABÓ ERZSÉBET ezt a problémát PUTNAM koncepcióján, az indexikusságon (merev jelölés) keresztül, a kétdimenziós modális szemantika felhasználásával igyekszik feloldani.

RUTH RONEN 1994-es írása a legkorábbi a kötetben szereplők közül (Fikcionális entitások, hiányos létezők; 163–81); az előzőektől eltérően – feltehetőleg terjedelmi okokból – nem közlik teljes egészében, de egy lábjegyzetben röviden összefoglalják a kihagyott rész lényegét. A szerző irodalmi szövegekben, többek közt Jane Austen „Emmá”-jában vizsgálja, hogyan vezetődnek be a fikcionális entitások (nem feltétlenül tulajdonnevek, lehetnek például helyszínek is, az irodalom által teremtett és a nyelv által létrehozott konstrukciók) a művek fikcionális világába, hogyan válnak határozottá.

Az utolsó tanulmányban VECSEY ZOLTÁN (A tulajdonnevek mint indexikus kifejezések; 182–208) a szokványos személyneveket az indexikus kifejezésekhez hasonlítja. Az indexikusok olyan szavak, amelyeknek szemantikai tartalmát a lexikai jelentés, a kompozíció szintaktikai szabályai és a nyelvhasználat aktuális körülményei együttesen határozzák meg. Pl.: *Ez kényelmes*. E mondat értelmezéséhez elengedhetetlen, hogy a kontextus tartalmazza azt a tárgyat, amelyről a kényelmesnek-lenni tulajdonságot állítjuk. Az *itt* és a *most* sikeres referálásához ráadásul a beszélői szándék ismerete is szükséges, hiszen az előbbi jelölhet egy cm^2 -t, de akár a Naprendszer is. Ezekhez hasonlóan működnek a szokványos személynevek is. Ha egy név homonim (pl. több *Kovács István* nevű tanár él Szegeden), a névhasználóknak kell előhívniuk a hosszú távú memóriájuk egyedi helyein tárolt mentális fájlokban lévő információkat, amelyek a személynevek referenseihez kapcsolódnak.

Bár a röviden bemutatott írások a névtanban eddig inkább csak érintett területet vizsgálnak a névtanosok számára szokatlan módszerekkel, érdemes őket (és a további vizsgálódást segítő, épp ezért rendkívül hasznos általános bibliográfia által ajánlott olvasmányokat) alaposabban is tanulmányoznunk. Egyrészt azért, hogy újra és újra tudatosítsuk magunkban: ugyanazzal a kérdéssel többféle elméleti keretben, többféle irányból közelítve, többféle módszerrel is lehet hitelesen foglalkozni, másrészt azért, mert a tudományos megújulást mindig a különböző tudományterületek közötti együttműködés és a tudományok közti érintkező területek vizsgálata eredményezi.

SLÍZ MARIANN

A RION. KÖNYVSOROZATAIRÓL: QUADRION. ÉS QUIRION.

1. A Rómában, ENZO CAFFARELLI főszerkesztésében megjelenő és nemzetközi súlyának is megfelelően immár tekintélyesnek mondható *Rivista Italiana di Onomastica* (RION.) megjelenésének 10. évfordulójától, azaz 2005-től (az évente kb. 6-700 oldalon kiadott két szám mellett) két könyvsorozatot is útjára bocsát. A főszerkesztő mindkét sorozat esetében szintén ENZO CAFFARELLI, a kiadó pedig a római Società Editrice Romana.

2. Először a Quaderni Internazionali (QuadRION.), azaz a „Nemzetközi Füzetek” (angolul: RION. International Series) sorozat terve fogalmazódott meg. Ennek célja a nemzetközi névtani kutatások (és ezek interdiszciplináris jellegének) elősegítése és összehangolása, különös tekintettel a módszertani és a terminológiai kérdésekre. A sorozatban kongresszusi anyagok, gyűjteményes kötetek és monográfiák is helyet kaphatnak (olasz, francia, spanyol, angol vagy német nyelven); minden tanulmányt két különböző nyelvű rezümé is kísér. A tudományos háttér, a színvonal biztosítására (nem csak nyelvészekből álló) 17 nemzetet képviselő tiszteleti testület (comitato d'onore/Honour Committee) is alakult: ennek magyar tagja HAJDÚ MIHÁLY (minderről l. RION. 2005: 213–4).

2.1. A nemzetközi sorozat első kötete (erről l. RION. 2005: 503–6) 2005-ben jelent meg „Denominando il mondo. Dal nome comune al nome proprio / Naming the world. From common nouns to proper names” [Elnevezve a világot. A köznévtől a tulajdonnévig] címmel, DUNJA BROZOVIĆ-RONČEVIĆ és ENZO CAFFARELLI gondozásában (434 lap). Előzménye a 2004. szeptember 1–4. között Zárában tartott nemzetközi szimpózium (tervéről előzetesen l. RION. 2004: 277–8, megvalósulásról 2004: 638–9, 2005: 197–8). Az összejövetelen 18 országból 30 kutató vett részt.

A kötet anyaga három nagy fejezetre tagolódik. Az első általános névtani problémákat tárgyaló cikkeket, a második az antroponímia, a harmadik pedig a toponomasztika kérdéseivel foglalkozókat fogja össze. A 28 tanulmánynak a fele angol, 10 olasz, 3 francia és 1 spanyol nyelvű.

Az általános témákat összefoglaló fejezetben R. COATES és M. HARVALIK tanulmánya is a köznévs és a tulajdonnév átmeneteinek kérdéseit tárgyalja; kognitív nyelvészeti keretbe illesztve vizsgálja a metaforizáció szerepét a tulajdonnévvé válás folyamatában D. BROZOVIĆ-RONČEVIĆ – M. ŽIC FUCHS (a *vuk* és a *medvjed* szavakból kialakult horvát tulajdonnevek konkrét példája alapján). M. WAHLBERG azt vizsgálja, hogy milyen okai lehetnek annak a ténynek, hogy bizonyos helyeket (tulajdon)névvel jelölünk, másokat viszont nem. A. KOOPMAN a tudományos terminusok (pl. a latin állatrendszertani nevek) névtani státusát, illetve a kontextus hatására ezek státusának megváltozását elemzi. A többi tanulmány partikulárisabb kérdéseket vizsgál: O. BUŠS a népnevek sokat vitatott kérdéséről, E. DE STEFANI a többnyelvű közösségekben (konkrétan Svájcban) meglévő márkanévhasználatról, A. V. SUPERANSKAYA pedig az internetes játékok névhasználatáról (nicknames) értekezik.

A második fejezet személynévtani tanulmányai közül A. ROSSEBASTIANO a Szűz Máriát jelölő, rá utaló olasz keresztnevek (a *Maria* mellett *Assunta*, *Immacolata* stb.) 20. századi területi elterjedtségét, gyakoriságának csökkenését mutatja ki. Több tanulmány is foglalkozik – szinkrón, illetve történeti szempontból – az „átlátszó jelentésű” utónevekkel (D. GERRITZEN – E. VAN NIFTERICK, M. SAARELMA-MAUNUMAA, L. DÍAZ SUÁREZ, L. KOUZNETSOVA). A vezetékneveket elemzi E. CAFFARELLI (az európai vezetéknevek összehasonlító vizsgálata a leggyakoribb 50 vezetéknev alapján) és T. OANĀ – A. STANCU (az *-in* képzővel alkotott szláv eredetű családnevek Romániában). J. GERMAIN a kiadás alatt álló „Patronymicum Romanum” (PatRom) anyaga alapján mutatja be a neolatin továbbélés névállománybeli különbségeit a különböző területeken. G. MARRAPODI a *Johannes* és a *Martinus* nevekbeli köznevesült állatneveket elemzi az itáliai és a gallo-román területen, M. V. G. FERREIRA pedig a port. *marmelada* (eredetileg: 'birsalmalekvár') szó személynévi tulajdonnevesülését követi nyomon.

A harmadik, a helynevekkel foglalkozó fejezet tíz tanulmánya közül általánosabb vonatkozású O. LURATI tanulmánya, aki felhívja a figyelmet a művelődéstörténeti háttér alaposabb bevonására a helynévkutatásba (pl. egy adott kancellária írásmódjának erős hatása egy-egy konkrét forma kialakulására), s egyúttal új értelmezéseket javasol a *Milano* helynév, illetve az *-ate* végű helynevek etimológiájában. A többi közlemény egy-egy konkrét esettanulmány: W. SCHWEICKARD a *Ragusa* címszót ismerteti a kiadás alatt lévő „Deonomasticon Italicum”-ból; G. NAVAZA a (spanyolországi) galíciai tengerpart helyneveiről ír; V. SKRAČIĆ az adriai tengerpart két helyneve kapcsán a „visszaköznevesülés”-ről értekezik, míg az ellenkező irányt, azaz a köznevből tulajdonnévé válást elemzi L. BALODE lett, litván és óporosz helynevekben; A. LEINO a finn tónevek rendszerét, I. HAUSNER az Alpok jellegzetes helyneveit („toponimi alpini”) tekinti át; F. FINCO a szláv köznevi eredetű friuli helyneveket vizsgálja; R. LAZEA a román nyelv szláv eredetű helyneveinek néhány vonatkozását emeli ki; és végül D. ŠKARA – D. BROZOVIĆ-RONČEVIĆ az antropomorfizáló metaforizációt elemzik a helynevek kialakulásának folyamatában.

2.2. A sorozat második kötete 2006-ban jelent meg „Lessicografia e onomastica / Lexicography and onomastics” [Lexikográfia és névtan] címmel (292 lap), PAOLO D’ACHILLE és ENZO CAFFARELLI szerkesztésében (erről előzetesen l. RION. 2005: 578–9, recenzálva 2006: 531–3). Ennek előzménye a RION. és az Università degli Studi Roma Tre Nyelvészeti Intézete szervezésében 2006. február 16–17. között Rómában megtartott szimpózium (l. előzetesen RION. 2005: 574, beszámolóként 2006: 317–8), amelyen 23 (főleg olasz egyeteméről érkezett) tudós vett részt. A kötetbe 18 olasz, 1 francia és 1 angol nyelvű előadás került be, három nagyobb fejezetbe csoportosítva.

Az első fejezetbe a névtan és a szótár legtipikusabb érintkezési területével, a tulajdonnevek köznevesülésével foglalkozó tanulmányok kerültek. M. RUTKOWSKI a metafora és a metonímia működési mechanizmusát vizsgálja a köznevesülés folyamatában. R. BRACCHI tematikus csoportosításban (állatok, növények neve stb.) elemzi a *Martino* név számos köznevesült változatát az olasz dialektusokban, C. MILANI – M. IODICE – P. PONTANI pedig a *Bábel*, *Babilon* (ol. *Babele*, *Babilonia*) nevek jelentéseit tekinti át történeti keretben. E. CAFFARELLI a vezetéknevekből az *-izzare*, *-eggiare* képzővel alkotott igéket és az *-iano* képzővel formált mellékneveket vizsgálja a Google internetes keresőben gyűjtött gazdag anyag alapján (kiindulópontja a *Berlusconi* vezetéknevből képzett alakok sokasága). Két tanulmány foglalkozik a tulajdonneveknek ételnevekben való előfordulásával (A. STEFINLONGO, W. SCHWEICKARD). A szintaxis és a névtan határterületére kalandozik el N. LA FAUCI tanulmánya, amelyben a *Petrarca* > *petrarcheggiare* ’Petrarca stílusában ír’ típusú köznevesülést és ennek szerkezeti párhuzamát (*fare il Petrarca* ’ua.’) veti egybe a hasonló, de nem tulajdonnévből való képzéssel, illetve igés szerkezettel, és a tulajdonnév általános természetére vonatkozó, tovább vizsgálendő kérdéseket tesz fel.

A tulajdonnevek szótárban való szereplésével kapcsolatos problémákkal foglalkoznak a második nagy fejezet tanulmányai. B. BADINI írása részben kapcsolódik a tulajdonnevek köznevesülésének témaköréhez is, hiszen ilyeneket vizsgál bolognai és romagnai szótárakban. Témájában érintkezik ezzel a P. D’ACHILLE – C. GIOVANARDI szerzőpáros tanulmánya: ők a mai római nyelv (romanesco contemporaneo) készülő szótárának anyagában vizsgálták a tulajdonnevet tartalmazó alakokat, szerkezeteket. A közmondások területéről veszi vizsgálati anyagát A. PELO munkája, aki a *fare/essere* ’csinál/van’ + tulajdonnév

szerkezeteket elemzi. R. RANDACCIO az általa alluzívna (azaz célzóna, utalásosna) nevezett névtan területére kalandozik el: olyan nem létező helyneveket tartalmazó állandó-sult szókapcsolatokat gyűjt össze, amelyek vagy „átlátszóak”, mert hangtestük révén utal-nak saját tartalmukra (*andare a Mortare* ’morire’, azaz ’meghal’), vagy „mnemonikusak”, mert csak egy adott kultúrkör ismerete révén érthetőek (*andare a Canossa*). A. FARINA a francia–olasz szótárakban (címszóként vagy a példákban) szereplő helynévanyag elem-zésével mutat rá bizonyos Franciaország–központúságból fakadó aránytalanságokra (pl. a szintén francia nyelvű Kanada helyneveinek „rovására”). A. G. MÖCCIARO néhány konk-rét elemzésen keresztül utal a köznevesülésnek, továbbá bizonyos hangváltozásoknak és morfológiai jelenségeknek a névtani fontosságára.

A harmadik, „A köznevesülésen túl” című nagy fejezetbe a vegyes témákba sorolható tanulmányok kerültek. O. LURATI a tulajdonnévhez kötődő negatív vagy pozitív konno-tációk születéséről, illetve a megbélyegző népnévhasználat keletkezésének motivációiról írt (előítéletes gondolkodás stb.). G. MARRAPODI módszertani jellegű tanulmánya arról szól, hogy milyen forrásokban és hogyan lehet fellelni, megtalálni a köznevesült főneve-ket. Három nagy alcsoportot fölállítva P. PIERINI a tulajdonnevek fordíthatóságáról érte-kezik (angol névanyag alapján). S. RAFFAELLI az olasz filmvígjátékok szereplőinek komikus „beszélő” neveit elemzi. P. CANTONI az olasz kutyanevdivatról, F. FISCHER a gyógyszerneveknél felfedezhető névadási stratégiákról, J. KUHN pedig a mexikóvárosi és a párizsi intézménynevek elemzéséből kibomló, pozitív történelmi képet sugalló kom-munikációról írt tanulmányt.

3. A nemzetközi kutatásokat bemutató sorozat szükségessége mellett felmerült egy kimondottan olasz vonatkozású speciális kutatásokat megjelentető kiadvány igénye is: itt is cél a nemzetközi és intézményközi kutatások, továbbá a névtan és határterületei műve-lésének elősegítése (l. RION. 2006: 327). Így született meg a Quaderni Italiani (QuiRION.), azaz az „Olasz Füzetek” sorozata, melynek tudományos tanácsadó testüle-tében húsz (jelentős részben olasz) nemzetközi hírű tudós kapott helyet.

Az „Olasz Füzetek” első kötete 2006-ban „Teoria e prassi dei sistemi onimici popolari: la comunità orbasca (Appennino Ligure centrale) e i suoi nomi propri” [A népi névrend-szerek elmélete és gyakorlata: a középső ligur-alpokbeli orbasca-közösség tulajdonnevei] címmel látott napvilágot (l. RION. 2006: 330–2, 533–5). Az 533 oldalas kötet szerzője az a GIORGIO MARRAPODI, aki az ezzel a munkájával elnyert doktori fokozat megszerzése óta (2003) a saarbrückeni és a bonni egyetem Olasz Tanszékén tanít.

A kötetben a szerző a liguriai Savona járásban fekvő Sassello önkormányzatához tartozó dialektális közösség (comunità orbasca) ún. „népi hely- és személynévhasználatát” dolgozza fel (MARRAPODI maga is ebbe a közegbe tartozik). A szerző a hagyományos formai-szerkezeti, etimologizáló módszer mellett felvonultatja a néprajz és a szocioling-visztika eszközeit is: az írott források felhasználása mellett bőven él a kikérdezéses eljá-rással is, hiszen a vizsgálat egyik célja éppen az, hogy rávilágítson a hivatalos és az informális névállománybeli különbségekre, és megpróbálja ezek okait megmagyarázni. Különösen fontos a vizsgálatok szempontjából, hogy a tárgyalt dialektus kiterjedése nem egyezik meg a hivatalos közigazgatási határokkal, ráadásul fontos fonetikai izoglosszák is áthaladnak a mintegy 100 km² területen.

A feldolgozás 2082 helynévre és 1342 személynévre terjed ki. A terület kb. 300 lakosának 1/6-át vonták be a kikérdezésbe; az írott források (1313-tól napjainkig) levéltári, anyakönyvi anyagok és térképek voltak.

Az összesen 532 oldalas munka első nagy része a leírás és annak elemzése; ebben először a helynevekről, majd a személynvevekről kapunk komplex képet. A munka második része egy etimológiai szótár, mely tartalmazza az összes feldolgozott nevet. A kötetet mutatók zárják.

MARRAPODI munkájához MAX PFISTER írt előszót, aki módszerében, forráskezelésében és komplexitásában mintaszerűnek és minden további hasonló munka számára megkerülhetetlennek nevezi a feldolgozást.

FÁBIÁN ZSUZSANNA